

Deum et in se perfectissimum et perfectionis cujusvis unicum fontem longe atque adeo infinitis rebus omnibus præferimus, eoque modo super omnia diligimus (3).

(b) Qui amat, non facit quod dilecto displicet. Sollicitudo animi non faciendi, quod optimo Deo displicet, est *timor filialis*. *Servilis* dicitur cum quis metu pœnarum facit, aut non facit id, quod fieri aut non fieri vult Deus. Neque id timoris genus per se malum est (4).

(c) *Deum revereri* dicitur, qui Dei ubique præsentis memor, non modo verbis et factis, verum et cogitationibus testificatur, se summam perfectionem agnoscere. Immensitas Dei ubique præsentis, vel ipsi cultoribus idolorum pro certo habebatur. Locus Arati, quem Paulus memorat in actis Apostolorum (5), extat apud Hieronymum in epistola ad Titum, in hanc sententiam: *a jove sumendum est initium, quem nefas est præterire; plena vero jovis sunt omnia compita ac vici, plena hominum fora, plenum mare, portus: omnes denique jove pleni sumus.*

(d) *Fiduciæ*, quam ex bonitate, sapientia, ac summa Dei potentia derivari nemo non videt, opposita est tum *desperatio*, qua quis omnem salutis, ac divinæ opis spem abjicit, tum *presumptio* aut spes temeraria, dum quis bona sibi obventura confidit a solo Deo absque conatu suo, aut ex solo conatu suo absque Deo. Ab hac non longe abest *tentatio Dei*; cum quispiam ita agit, ac si explorare vellet, satisne potentia, bonitatis, vel scientiæ Deo insit; estque *expressa*, quando istiusmodi experimentum de divina perfectione capere data opera quispiam instituit: *tacita*, cum Deus ad inusitatos effectus temere provocatur, iique expectantur ad finem ab homine propositum (6).

(e) Affinis fiduciæ est *acquiescentia* in Dei voluntate ac providentia; qua nihil est ad beatitatem, quam præsentis vitæ status admittit, magis necessarium, ac divinæ perfectioni, hominumque subjectioni æque consentaneum. Nam

(f) *Subjectionem* erga summum Deum ac divinum imperium propriam esse hominis, eique necessariam, ipsa creationis ac gubernationis ratio apertissime evincit (7). Unde æque inepte ac impie Hobbesius docuit, atheum Dei legibus non subjici; eoquod voluntatem suam Dei voluntati nunquam subjecerit, ac nemo summum imperium in nos habeat, quod non sit ei nostro consensu delatum. « Enimvero falsissimum est, reponit Pufendorfius (8), omne imperium » constitui consensu eorum, quibus imperatur. Id enim verum duntaxat est de imperio humano; ubi non extinguitur facultas nostra » resistendi alteri, naturaliter nobis æquali, nisi nostro consensu, » et pacto. At quis dixerit, Deo non esse jus imperandi suæ creaturæ, nisi illa ultro in ipsius imperium consenserit? præsertim cum » ipse Hobbesius (C. 15 §. 5.) jus Dei regnandi et puniendi in » regno naturali a potentia irresistibili deducat? Atheos autem » potentia Dei resistere posse, nemo crediderit. »

(g) Unde et generalis est virtus *obedientia* Deo præstanda, seu promptitudo faciendi id, quod vult Deus, et non faciendi, quod non vult. Unde si collisio fit inter duo præcepta affirmativa: pare Deo; et, pare magistratui; sine dubio *obedire oportet Deo magis quam hominibus* (9); id quod non tantum ab hominibus divino spiritu afflatis expressum, sed vi rationis cognitum et pronunciatum est a Socrate apud Platonem in apologia: *O Viri Athenienses, diligo vos equidem, atque amo; Deo tamen parere malo, quam vobis.* Enimvero uti imperium Dei parvi pendere superat omnes contumelias; ita e contrario omnibus sacrificiis acceptior est obedientia (10).

(h) Nemo est, qui non persæpe, dubiis præsertim, vel inopinatis aut adversis casibus summum Deum invocet, mentemque una et oculos ad cælum tollat ipso magisterio naturæ; id quod eleganter exponit Tertullianus (11). Desiderium mentis ad Deum directum impetrandi auxilii causa appellatur *interna Dei invocatio*; quæ si verbis ore prolatis exprimitur, *precatio*, vel preces dicuntur; quamquam hoc nomine etiam gratiarum actiones, et deprecationes sæpe veniant.

(i) Nihil æque consentaneum est rationi, quam ut Deum placare, sibi que propitium reddere studeat, quisquis culpæ et offensæ divinæ se reum agnoscit. Atqui *in multis offendimus omnes* (12). Est igitur ut naturale, sic generale quoddam præceptum *pœnitentiæ*, quæ actiones tum externas, tum maxime internas, a quibus illæ vim habent, complectitur. Accedunt exempla ex historia humani generis, quod publicis præsertim calamitatibus incumbentibus populi placare Superos conati sint vario orationum, sacrificiorum, rituum et austeritatum genere.

(k) Denique virtus actiones suas determinandi per motiva a divinis perfectionibus desumpta, *pietas in Deum* dicitur, cui maxime officit *hypocrisis*, sive pietatis simulatio per verba, gestus, facta.

(1) § LXIII. d. — (2) Joan. XIV, v. 23, 24.

(3) Confer theses confixas, primam ab Alexandro P. VIII; quintam, sextam et septimam ab Innocentio P. XI; sextam et trigesimam inter Bajanæ a Gregorio P. XIII.

(4) § XXXIV. f. — (5) Act. XVII, v. 28.

(6) Huc referenda sunt judicia Dei, de quibus agitur ad titulum Decretalium, de Purgatione vulgari.

(7) § II, a. — (8) L. III, C. IV, § 4. — (9) Act. V, v. 29.

(10) I. Reg. XV, v. 22.

(11) Libr. de Testimonio Animæ. Confer supra §. LXII c.

(12) Jac. III, v. 2. add. I. Joan. I, v. 8, III. Reg. VIII, v. 46. Prov. XX, v. 9.

§. LXVI. Quæ adhuc commemoravi, talia sunt, quæ sola mente præstari possunt ei, qui cor scrutatur ac renes. Ideone nihil præscribit natura, aut deprehendit ratio, quam ob rem Deum colere externe, ac sensa nostra

palam profiteri obligamur? Fuere nonnulli in ista hæresi. Sed ante proferendum existimo, quid pertineat maxime ad cultum externum, quam ejusdem rationes, quas vocant, fundamentales eruamus.

(a) Occultare sensa animi, ac cultum, quo divinitatem prosequimur, solo hominum metu, ne infirmo et abjecto animo esse nos putent, si summum Deum revereri, timere, amare, colere nos testificemur; certe repugnat naturali juri. Quid enim, si servum, si filium pudet colere dominum, observare parentem? *occultare aliquid est, quasi quis eo exercendo erubesceret*, inquit Pufendorfus (1). Quis vir prudens vel amicum habebit eum, quem, si forte alloquatur coram aliis, erubescere videt, et tædio ac pudore affici, et circumspicere fugam? Primum igitur inter officia externa illud est, ut, cum res ac tempus poscit (poscit autem sæpissime) quid de summo Deo, ejusque perfectionibus sentias, qui affectus sis animo, palam facere non verearis.

(b) Alterum est genus, quod in divini Nominis invocatione, in precationibus, orationibus, supplicationibus, laudibus, hymnis consistit, seu carminibus in Dei laudem compositis. Quæ quidem ratio celebrandi divini nominis nullo non tempore usitatissima fuit. Apud Hebræos homines pii afflatique insolitis præsertim in rebus Dei laudes effuso statim carmine prosequi solebant; cujus generis multa in veteri Testamento legimus.

(c) Æque consentanea rationi, atque idcirco humano generi coæva sacrificia sunt et oblationes, quæ summo Deo fiunt, tanquam supremo rerum omnium, vitæque ac mortis domino, et bonorum largitori. Hinc et primitiarum usus inolevit, et miro omnium gentium consensu pars *decima* bonorum supremo Numini in ministris suis offerri cepta est primis mundi ætatibus; quam venerabiles Ecclesiæ Patres in *signum universalis dominii* Deo reddi præceperunt.

(d) Ad cultum externum Dei pertinent sermones, qui publice de Deo, rebusque divinis fiunt, instructio ætatis teneræ, rudium, ignorantium:

(e) Dein vota non modo a singulis, sed totis sæpe communitatibus Numini facta: juramenta, apud omnes gentes usitatissima, provocationes non penitus insolitæ ad divinum tribunal, execrationes in veterum instrumentis non infrequentes; de quorum omnium recto aut pravo usu singulatim agunt interpretes sacri juris.

(f) Præcipuum genus externi cultus sunt ceremoniæ sacræ, ritus, initiationes, quæ in re divina peragenda usveniunt, rebusque etiam, personis, locis adhibentur. De his Augustinus, in *nullum*, inquit, *religionis nomen, seu verum seu falsum, coagulari homines possunt, nisi aliquo signaculorum vel sacramentorum visibilium consortio colligentur* (2).

(g) Si homines inire societatem cogitemus, qua communi studio ac modo Deum colant, habetur generatim *ecclesia* spectato naturæ jure, ac separata revelatione. Ejusmodi societatem multa consequuntur ad cultum Dei externum pertinentia, ceu externa earundem de Deo opinionum, affectionumque professio, atque admissio in ecclesiam, conventus facti, loca sacra, dies sacri ac festi, cooptatio ministrorum, qui divinum cultum, ritusque sacros obeant, aliæque istiusmodi innumera, quorum usus cum ubique gentium reperitur, factum est, ut religionem juris gentium dixerit Papianus (3). De ecclesia disserere multa velle seposita revelatione, vix a somniis distat. Illud indubitato asserti videtur posse, perquam consentaneum esse rectæ rationi, Deoque gratum, si homines communia studia sensaque et operam jungant Dei communiter adorandi, colendique et rogandi gratia. Quis enim non delectatur parens, si coronam filiorum uno animo studioque collectam videt, ut paternam auctoritatem una reverentur, ut gratiam petant, ut pro accepta gratias habeant? Si rationi ac naturæ congruit, ut artes et scientias, ut commercia, quæque sunt generis istius, homines inita societate, præfixo communi fine, habitu mediorem delectu, viribus et voluntatibus conjunctis tractent; quanto id hominum naturæ, rei que gravitati convenientius censendum, ut ea, quæ ad Deum colendum spectant, communiter peragant, nempe solemnius, magnificentius, adcuratius, ferventius; quo alter alteri et incitamento et exemplo sit, ut prope naturæ præceptum videatur: *in ecclesiis benedicite Deo Domino* (4).

(1) De officio hominis et civis. C. IV. §. VII. Gravissimas de hac re sententias protulit unigenitus Dei filius. *Matth. X, v. 33. Luc. IX, v. 26, XII, v. 8, 9.* Fit autem fere, ut coram improbis erubescant homines profiteri probitatem et pietatem in Superos; hinc adscribendus est locus Marci VIII, v. 38, « qui me confusus fuerit, et verba mea, in generatione ista adultera et peccatrice: et filius hominis confundetur eum, cum venerit in gloria patris sui cum angelis sanctis. »

(2) L. 19, C. 11, contra *Faustum*. — (3) L. *veluti*, 2, D. de *I et I*.

(4) *Psalm. LXVII, v. 27.* Hæc ratio paucis indicata verbis æque pertinet ad regulares ordines, et quadam proportionem etiam ad confraternitates, quas vocant, quæque in ecclesia catholica obtinent. Sed hæc videntes non videbunt illi, quibus præjudicata opinio rationis lumen ademit, et vitæ pravitas lumen fidei.

§. LXVII. Consideratis hisce generibus externi cultus difficile non est, ejusdem obligationem, rationemque ex natura hominis rerumque invenire.

(a) Non sola mens, quæ intus in homine est, sed totus homo, quantus quantus est, vi naturæ Deo adstringitur; totus igitur et secundum omnes facultates corporis animique supremo Deo subjici debet. Facultas sermocinandi non magis ad hominum inter se consuetudinem, quam profitendas ac celebrandas Dei laudes data est

nobis ; cum præsertim de rebus a sensu remotis distincte cogitare absque usu vocabulorum non possimus. Sed nec sacrificia et oblationes, quæ honorum largitori fiunt, solo animo fiunt : nec solo animo divinus honor defenditur.

(b) Quidquid totum hominis animum occupat, tenetque, id externis indiciis, verbis, actionibus exprimere, impulsu naturæ conamur ; eum igitur subjectio nostra erga summum Deum, et amor, et reverentia et ejusdem invocatio totum animum occupare ac tenere debeat ; fit, ut impulsu naturæ ea sensa affectionesque foras erumpere sinamus. Languet fere, ac frigescit interna pietas, nisi verbis, motibus ac compositione membrorum, adminiculis in sensum cadentibus, aptisque signis foveatur, accendatur, identidem excitetur et inflammetur (1).

(c) Natura ita homines conformavit, ut alter alterius necessitatibus ac commodis serviat. In hisce erga alios officiis nostris nullum gravius, magisque necessarium esse potest, quam ut alios summum Deum noscere, amare, colere, ejusque offensas modis omnibus evitare doceamus. Id fieri nequit, nisi externo cultu, cultusque interni aperta testificatione. Quomodo ætas tenera, quomodo rudes, quomodo errantes de rebus divinis instrui, quomodo exemplis excitari possunt, ut Deum colant, nisi externo cultu ? (2) quæ potest esse mutua fides, et pactionum firmitas, et jurisjurandi usus, nisi alter alterum vereri Deum norit ? quæ denique sine externis signis consociatio hominum inter se, ut communi studio, ac modo Deum colant ?

(1) Confer supr. §. LXIII. c. Notatu digna est Augustini animadversio l. de cura pro mortuis C. 5. « Nescio, quomodo, cum hi motus corporis fieri, nisi » motu animi præcedente non possint, iisdem rursus exterius visibiliter factis, » ille interior invisibilis, qui eos fecit, augetur. »

(2) Mori maluit Eleazarus, quam simulatione uti cum periculo aliorum ; « non enim, inquiebat, ætati nostræ dignum est, fingere, ut multi adoles- » centes, arbitantes Eleazarum nonaginta annorum transisse ad vitam alieni- » genarum ; et ipsi propter meam simulationem, et propter medicum corrup- » tibilis vitæ tempus decipiantur ; et per hoc maculam atque execrationem » meæ senectuti conquiram. » II. Mach. VI, v. 24, 25.

§. LXVIII. In istiusmodi actionibus internis et externis, per quas testificamur, et quid sentiamus de Deo, et quomodo affecti erga ipsum simus, consistit *cultus Dei* ; determinatus modus cultum exhibendi Deo, *religio* vocatur, quasi quæ Deo nos alliget (1). Si is modus colendi Deum secundum notiones divinarum perfectionum et naturæ humanæ, vi solius rationis definitur ; religio est *naturalis* : si vero singulari Dei

eloquio seu revelatione innotescit, erit *revelata*, diciturque *supernaturalis*, quando et cognitio veritatum et officiorum executio superat naturæ vires, gratiamque supernaturalem poscit. Genus utrumque continetur in officiis theoreticis et practicis, quorum complexio- nem, uti in scientiis fit, *objective* spectamus ; nam uti hæ, sic et religio præterea sumi *subjective* potest, uti inest in subjecto seu homine, tanquam habitus obeundi officia actionesque iis consentaneas ad Dei cultum pertinentes. Priore illo modo, si consideratur religio, ejus præcipuæ partes sic evolvendæ sunt :

(a) Officiis theoreticis et practicis respondet in statu adventitio religionis christianæ, nempe revelatæ ac supernaturalis, jus credendorum, et agendorum, seu res fidei, dein præcepta morum, et disciplina. *Dogma* est veritas fidei divinæ a Christo revelata, et publico ecclesiæ judicio pro tali proposita. Dogmata præcipua omnibus scitu necessaria et distincte credenda, *articuli fidei* sunt ; articulo- rum brevis complexio *symbolum fidei* nuncupatur (2).

(b) Jus credendorum perinde, ut agendorum duplicis generis dogmata et præcepta continet, partim æterna et necessaria : partim a libera Dei, hominumve voluntate pendentia. Prioris generis sunt dogmata de existentia et perfectionibus Dei, dein præcepta ac leges naturæ : posterioris vero tota Christi dispensatio, ac mysteria eo pertinentia, dein præcepta a Deo vel legitima humana auctoritate data ad obeunda rite negotia religionis.

(c) Religio non tantum refertur ad actiones, quæ Deum proxime respiciunt, sed ad eas quoque, quæ nos ipsos, aliosve attingunt. Nam religio est determinatus modus cultum exhibendi summo Deo ; is cultus si proxime Deum respicit, *directus* vocatur ; at *indirectus*, si a divinis perfectionibus aut cognita voluntate summi Dei rationes seu motiva actionum desumimus, quæ nos ipsos, aliosve attingunt. Ostensum enim supra est, has quoque actiones cum perfectionibus divinis connexas esse (3). Quapropter religio etiam ex præceptis seu doctrina morum judicanda est, nec vera, Deoque grata esse potest, quæ istiusmodi doctrinam habet naturali legi repugnantem.

(d) *Exercitium religionis* in actibus externis consistit proxime ad Dei cultum pertinentibus, vocaturque *publicum*, a loco, consociatione hominum, et ministris ad res sacras obeundas destinatis ; secus *privatum*.

(e) Passim distingui nunc solet inter substantialia religionis et accidentalia. Cl. Riegger *substantialia*, inquit, religionis naturalis

in sciendis et agendis : *accidentalibus* in iis actionibus consistunt , quæ licet vario modo positæ , æque tamen faciunt ad cultum Deo exhibendum... Posita civitate majestatis officium erit , substantialia religionis omni , quo potest , modo custodire : *accidentalibus* vero ita determinare , ut sint felicitatis internæ media , finem tamen civitatis et felicitatem externam , quam cum illa conciliari volunt naturæ leges , non impediunt (4). Ita imperanti nihil juris hi quidem circa substantialia religionis adjudicant : at dum *accidentalibus* ab ipso determinari , aptarique humanis rebus posse statuunt , totum pene dant , quod sacrum est , et alienum a profano imperio. Nam primo , quid *substantiale* sit , vel *substantiam* religionis attingat , princeps politicus definit : dein quidquid sacra potestas decernet , vel aggre- dietur , id aliter atque aliter fieri posse , consequenter *accidentale* esse dicet , proindeque a se determinandum , atque aptandum consiliis suis. Quod est , obsecro , jus , quæ potestas , aut libertas , quæ , si in actum exeat , non aliter atque aliter agere possit ? Tempus , locus , modus , personæ et instrumenta , quibus quis utitur , innumeraque alia adjuncta semper *accidentalibus* sunt ? si ergo , quæ *accidentalibus* sunt in negotio religionis , profanæ determinationi subja- cent , potestas sacra intus in semetipsa conclusa , et velut captiva detinebitur , ne , si prodeat , in alienam ditionem redigatur. Quid est demum potestas sacra vel profana , quid imperium , quid liber- tas , nisi jus determinandi apposite ad finem ea , quæ determinata non sunt , sed aliter atque aliter possunt determinari ? qui istius- modi determinationem turbat , is ipsam potestatem , ipsum impe- rium , ipsam libertatem turbat , proindeque *substantiam* attingit. Dein quis decidere demum , ac determinare potest , quid appositum ad finem sit , nisi idem , qui potestatem , qui imperium , qui liber- tatem tenet ? quantas perturbationes in ecclesia hæc sola inter *sub-stantialia* et *accidentalibus* religionis distinctio peperit !

(1) *Lactantius L. IV. Instit. C. 28.* « Hæc vinculo pietatis obstricti Deo re- ligati sumus ; unde ipsa religio nomen accepit , non , ut Cicero interpretatus est , a relegendo , qui in *L. de Natura Deorum 2.* dicit ita : non enim philoso- phi solum , verum etiam majores nostri superstitionem a religione separave- runt. Nam qui totos dies precabantur et immolabant , ut sui sibi liberi super- stites essent , superstitiosi sunt appellati. Qui autem omnia , quæ ad cultum deorum pertinerent , retractarent , et tanquam relegerent , ii dicti sunt reli- giosi , ex relegendo , tanquam ex eligendo elegantes et ex deligendo diligentes... Hæc interpretatio , quam inepta sit , ex re ipsa licet noscere... Quid enim mihi afferet causæ , cur precari pro salute filiorum semel , religiosi , et idem decies facere , superstitiosi esse hominis arbitretur ? »

(2) *Augustinus Serm. 135. de Tempore :* « Symbolum est regula fidei , brevis et grandis , brevis numero verborum , grandis pondere sententiarum. »

(3) *§. X. e. et f. — (4) Jurisprud. Eccles. P. I. §. XV. XVII.*

§. LXIX. De religione naturali , quam super defi- nivi , opiniones sibi falsas fingunt non pauci. Est , qui

ita sentit , sibi que consentientes habet alios , *statum naturalem et natura et tempore priorem esse religione : ante revelationem neminem jure divino , quod non potest non ignorare , teneri : eundem statum absque religione et lege et consequenter absque peccato et injuria concipiendum , idque non solum ratione ignorantie , sed etiam ratione libertatis , qua omnes nascuntur. Si enim homines ex natura jure divino tenerentur , vel si jus divinum ex natura jus esset , superfluum erat , ut Deus cum hominibus contractum iniret , et pacto ei juramento eosdem obligaret : jus divinum ab eo tempore incepisse , a quo homines expresso pacto Deo promiserunt in omnibus obedire : quo sua libertate naturali quasi cesserunt , jusque suum in Deum transtulerunt , sicuti in statu civili fit (1).* Hunc errorum fasciculum sequentes dissolvent positiones :

(a) Status naturæ puræ , ut vocant , quo homo ad religionem et finem beatitudinis sua natura superiorem non esset elevatus , non ex- titit re ipsa , nec a principio humani generis ; etsi eum concipi posse ostendant theologi non pauci ; neque tamen ita , ut is seu tempore , seu natura prior esset religione naturali , utpote quæ cum ipsa natura poni intelligitur. Ad evitandas notionum confusiones recte assi- gnari solent status varii , nempe status naturæ puræ , naturæ inte- græ , naturæ elevatæ seu status justitiæ originariæ , dein status na- turæ lapsæ , et naturæ reparatæ.

(b) Ante revelationem liberam , tenetur et adstringitur homo jure divino naturali , quod ignorare non potest , saltem quoad præcipua ejus capita maxime necessaria. Idcirco naturalis rationis vis , qua in cognitionem divini illius juris non potest non venire homo , non inepte revelatio *necessaria* dicitur.

(c) Status naturalis a lege et religione naturali immunis nec esse , nec concipi potest.

(d) Libertas naturalis a legibus naturæ , et religione in Deum so- luta et immunis nulla est , et pugnantia involvit , perinde ut bel- lum omnium in omnes.

(e) Etsi homo vi naturæ teneatur jure divino naturali , propterea superfluum non est , si quid Deus hominibus revelet ; tum quia re- velavit ea , quæ supra naturam sunt , et ratione sola non innotes- cunt , tum quia infirmitati rationis , naturæque humanæ corruptioni ea revelatione succurrit vi providentiæ suæ in iis quoque , quæ ab-

solute intelligi ratione possunt, non tamen sat certo et evidenter, nec absque admixtis perniciosis erroribus, nec a maxima hominum parte; ob quas causas necessitatem revelationis cujuscumque luculente demonstrare solent viri docti. Idque ipsum dudum vidisse videtur Plato philosophus (2). Nulla unquam gens extitit, quæ religionem, quam coluit, sola ratione adinventam, nec a singulari cum Superis commercio et revelatione profectam jactaret. Adeo genus humanum istiusmodi revelationem pro supervacanea non habuit.

(f) Non est penes hominem cedere, vel non cedere libertate sua in suscipienda religione seu naturali seu revelata etiam supernaturali; cum vi naturæ penitus subjiciatur summo Deo. Quando Deus leges suas instar fœderis seu testamenti esse voluit, id factum ad inculcandas populo ingentes promissiones, quas fecit eas leges observantibus.

(g) Cum homo jure libertatis et æqualitatis relate ad alios homines gaudeat, pactum subjectionis necessarium est pro civitate constituenda. Quis vero hominem vi naturæ a dominio supremi Dei liberum dicet, aut eundem æquiparabit cum Conditoris suo, mentemque æterna ac perfectissima?

(h) Etsi spectata religione statui naturali hominis surrogatus sit status supernaturalis, et fini beatitudinis naturalis finis supernaturalis; minime tamen, quæ naturalis juris sunt in cultu Deo præstando, fugiendisque contrariis, idcirco sublata intelliguntur per religionem supernaturalem; imo hæc et perficit, atque absolvit, quæ inchoata sunt per naturam, et quæ recta, stabilit, et quæ dubia, confirmat, quæ obscura, illustrat, quæ infima, erigit, quæ penitus incognita, aperit. Sæpe igitur, cum de religione agitur, nunc quoque recurrendum est ad naturæ jus, præsertim cum posito adventitio statu religionis ac finis supernaturalis, mediorumque ei respondentium, ac pariter supernaturalium multa per sese consequantur tum affirmativa tum negativa officia hypothetica religionis. Imo cum omnes gentes religionem jactitent revelatam, atque in iis, quæ christianam se sequi profitentur, innumeræ sectæ sint maximopere inter se dissidentes, interest sane exponere, quomodo ipsum naturæ jus ad investigandam revelationem, ac inquirendam religionem veluti manu hominem ducat, qui Dei cultor, et salutis suæ amans sit.

(1) *Auctor discursus theologico-politici. C. 16. apud Pufendorf. J. N. et G. l. III. C. IV. §. 4.*

(2) « Necessarium est igitur expectare, donec quis doceat, quo animo erga Deos, et erga homines esse oporteat. *Alcib.* Quando vero tempus illud erit, » Socrates? et quis illud docturus est? *Socrat.* Hic est ille nimirum, qui de te curam gerit. . . *Alcib.* Auferat sive caliginem, sive quid aliud » voluerit. Ita enim me comparavi, ut nihil eorum, quæ in me imperaverit, » subterfugiam, quicumque tandem fuerit vir ille, dummodo melior sim evasurus. » *Plato. Alcib. 2.*

§. LXX. Nihil homini in hac vita religione antiquius esse debet, nihil gravius, nihil præstantius. Ex ea enim

et tranquillitas præsentis vitæ, et sempiterna alterius vel beatitas vel miseria pendet: eademque universæ creationis ac conservationis rerum finem proxime attingit; cum in eo consistat, ut profiteri nos doceat, et quid sentiamus de summo Deo, et qua in eum voluntate affecti simus. Quapropter si omnia circumspiciamus naturæ præcepta, nullum sanctius, vel certius esse potest, quam id, quo obligamur *primo*, investigare religionem illam, qua fini et nostro et universitatis rerum satisfit, *secundo* inter plures, quæ jactantur, veram seligere, *tertio* inventam amplecti ac tenere. In triplici hoc naturalium obligationum genere plura continentur, quæ evolvenda sunt. Ac primo de studio investigandi religionem est disserendum.

(a) Quam sollicite inquirimus, quid placeat, quid displiceat ei, quem vere diligimus, aut ex animo reveremur, et a quo diligere, aut haberi in pretio exoptamus! Cum igitur lex naturæ jubeat amare Deum toto corde, et ex omnibus viribus, eumque vere et ex animo revereri, sequitur, ut eadem investigare nos jubeat, quis potissimum cultus ei placeat, quidve in eo genere displiceat; cum præsertim et præsentis et futuræ vitæ beatitas ex eo pendeat.

(b) Necessè est, ut homo generatim et universe ita animo ac voluntate affectus sit, ut quamprimum aut veritatem quandam a Deo revelatam, aut propositam sibi legem satis cognoverit, id omni studio paratus sit amplecti, quamvis proposita veritas captum superet (1).

(c) Uti naturalis est obligatio, divinam gloriam, æternamque salutem præferendi omnibus præsentis vitæ commodis et incommodis; sic par est obligatio religionem, quam quis revelatam a Deo, atque ad salutem necessariam esse cognovit, ita præferendi rebus omnibus. Hæc enim est pretiosa illa margarita, quam vir prudens, posteaquam invenit, datis bonis omnibus comparavit (2).

(d) Quemadmodum homo docente natura divinam opem ac beneficentiam pro iis invocat obtinendis bonis atque evitandis malis, quæ ad vitam pertinent naturalem; sic multo magis necesse est, ut poscat a Deo, atque enixe oret cognitionem eorum, quæ ad religionem, et sempiternam salutem sunt necessaria. Hinc notitia de divinis rebus ea, quæ deesse nemini potest, recte usus, gloriam dabit Deo, gratiasque aget de acceptis ab eo beneficiis, maximeque cavebit, ne cognitionem, quam de divinis habet perfectionibus, otiosam esse sinat, aut eam vitæ turpitudine obscuret, exemplo veterum philosophorum, qui, cum cognovissent Deum, non sicut